

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE REFORMATĂ

Educația în școlile primare reformate în secolele 17-18-lea

dr. Kolumbán Vilmos József

Rezumat

După obținerea titlului de doctor în teologie în 2005, activitatea mea științifică s-a axat pe cercetarea de istoria educației, istoria liturgică și ecleziastică precum și a organizării bisericilor ca organizație ecleziastică. Dintre domeniile menționate am acordat o atenție deosebită cercetării istoriei educației și publicațiilor rezultate în urma ei. Teza de abilitare are ca scop prezentarea rezultatelor cercetărilor mele din acest domeniu, pe care am întocmit-o pe baza cercetărilor mele de istoria educației în școlile primare din secolele al 17-18-lea.

Prezentarea structurii tezei

Cercetările mele au început prin exploatarea textelor protoalelelor diecezeane referitoare la istoria educației din sec. 17-18-lea. Mii de pagini a acestor surse primare au ajuns să fie digitizate până astăzi, astfel consultarea lor a fost accesibilă în mare parte și în format electronic, o altă parte mai restrânsă însă, am putut consulta doar în original, pe suport tradițional. Pe parcursul cercetării am întocmit aproximativ 3000 de fișe despre decizii protocolare care au avut referiri și la istoria educațională reformată din Transilvania.

Despre învățători

Istoria educației până nu demult s-a ocupat decât tangențial de problema instruirii învățătorilor și a posibilităților de carieră a acestora, de conturarea unei relații instituționale între preot și învățător (meșteri școlare) și a salarizării lor. Protoalelele diecezeane însă ne oferă doar răspunsuri parțiale /sumare referitoare la problemele menționate. Despre cum s-a desfășurat instruirea meșterilor școlari nu găsim informații în protoalelele sinodale contemporane, însă în diferite istorii ale colegiilor deja menționate știm, că pe parcursul secolelor 17-18-lea nu s-a desfășurat educație specializată de instructori-școlari. Primele încercări de înființare de școli pentru pregătirea de învățători datează din a doua jumătate a anilor 1780. Primul pachet de propuneri care a prevăzut organizarea infrastructurii educaționale și creșterea eficacității acestei profesii, incluzând organizarea instituțională a pregătirii învățătorilor și a formulării atribuțiilor de pedagog se datorează ideilor lui Johann

Ignaz Felbiger, reprezentant al politicii educaționale imperiale. Cum am menționat mai sus, ca urmare a caracteristicilor protocoalelor acestea nu cuprind date referitoare la natura educației și la organizarea profesiei de învățător, însă cuprind numeroase detalii elocvente despre funcționarea sistemului inspectoratului școlar, înființate pentru a servi supravegherea procesului educațional. După anul 1876 avem date tot mai numeroase despre numărul copiilor înscriși, iar datorită însemnărilor unor notari mai conștiincioși posedăm detalii și despre rezultatele examenelor elevilor susținute în fața comisiei eparhiale.

Parțial acestui proces de reformă se datorează și faptul că la finalul anilor 1870 a crescut demonstrabil dorința de construcția de școli (săli de lectură) În lumina protocoalelor însă constatăm fără nici un dubiu că foarte multe comunități nu au conștientizat necesitatea școlii. Astfel dorința și promisiunile eparhiei în realizarea construcției de școli au fost periclitare, și au trecut chiar și două decenii până la construirea sălii de lectură.

Marea majoritate a deciziilor legate de școală din protocoalele de vizitare se referă la salarizarea învățătorilor. Literatura de specialitate a cunoscut de mult date care confirmă că salariul unui meșter școlar a fost jumătate din salariul unui preot. În general salariul unui învățător reformat din Transilvania a constat într-o claie de grâu și o treime a unui car de lemne. Cu toate acestea, literatura de specialitate nu a examinat cât a fost venitul total al unui învățător. Aceste întrebări își găsesc răspunsul într-un raport de salarizare întocmit la solicitarea forurilor generale în anul 1782 și 1788. Au fost păstrate rapoartele a opt protopopiate reformate: Protopopiatul Târnavei, a Mureșului, a Odorheiului, a Cristurului, a Oarbei, a Gurghiului și a Ținutului Pădurii. Singurul protopopiat care a omis raportarea salarizării a fost Protopopiatul Târnavei. Prin comparația acestor raporturi am obținut concluzii surprinzătoare: cele mai bune venituri au avut preoții și dascălii din Protopopiatul Ținutului Pădurii, iar cele mai mici în Protopopiatul Odorheiului.

Din protocoalele de vizitare se conturează și atribuțiile învățătorului. Ca urmare a perioadei cercetate constatăm 3 atribuții clare a acestuia: activități liturgice (cantor) , clopotar și activități didactice. Această ordine a înșirării nu este o simplă coincidență, căci protocoalele reflectă clar că atribuția primară și cea mai importantă a meșterului școlar / învățătorului a fost cea liturgică. Pe parcursul slujbelor acesta avut responsabilitatea de cântăreț și dirijor a cântării comunitare, iar în lipsa preotului a trebuit să țină slujba. În cazul suplinirii îndelungate i s-a acordat calitatea de preot Levit (supleant). Preoții supleanți de profesie învățători au avut însă drepturi liturgice limitate: le-a fost interzis administrarea sacramentelor și predica de pe amvon. În urma cercetărilor mele reiese că atribuțiile didactice și cele a preoților supleanți deja se delimitează decisiv în cea de a doua jumătate a secolului al 18-lea.

Cu excepția marilor congregații orășenești - unde pe lângă meșter a fost angajat și un clopotar - atribuții au fost îndeplinite de învățător. Pentru aceste două activități le-a fost atribuit un salariu normal anual, care a fost completat de veniturile provenite din activitățile cazuale prestate, cum ar fi cele de clopotar înainte de înmormântări, cântatul și alte atribuții cauzale, pentru care nu au fost stabilite sume fixe.

Dintru toate atribuțiile învățătorului, pentru care i s-a acordat o sumă suplimentară, cea mai solicitantă din punctul de vedere a timpului investit (și pentru care i-a rămas cel mai puțin timp), a fost cea didactică. Prestația numită didactrum, a fost plătită exclusiv de părinți, în funcție de nivelul educațional al copilului.

Învățătorul a petrecut cel mai mult timp cu activitatea lui de bază, deci cea clericală și numai restul timpului a putut investi pentru atribuții didactice. Această împărțire a timpului de multe ori a rezultat probleme în comunitate, astfel la vizitele protopopiale a fost de repetate ori recalmată faptul că învățătorul neglijează activitățile didactice, ținerea orelor pentru copii. Este deosebit de elocventă din punctul de vedere a eficienței activității școlare, aceea reglementare de vizitare implementată în anul 1780, care obligă protopopii și forurile protopopiatelor la acordarea unei atenții sporite verificării și supravegherii activităților educaționale în școlile primare.

Condițiile de viață a învățătorului au fost destul de precare în perioada cercetată de noi. Salariile învățătorilor, asemeni preoților, au fost plătite de multe ori cu întârziere, chiar și astfel episcopatul fiind nevoit în numeroase ocazii să amenințe cu penalizări protopopiatele și forurile sale, chiar și pe comunitățile locale, în cazul neplății salariului către angajat. Învățătorul, chiar dacă a dispus de locuință de serviciu, menținerea stării acestuia a fost în continuu neglijată de către congregație. Aceste locuințe au fost cu puțin diferite de cele ale țăranilor de rând, au fost compuse dintr-o bucătărie, o cameră și o cămară. Acestea au servit atât ca locuințe cât și drept săli de clasă, în majoritatea cazurilor, în condițiile în care nu au existat locații special destinate pentru scopuri didactice (classis).

Deși ordonanța cuprinzătoare privind reforma școlară, formulată în a doua jumătate a anilor 1780 și trimisă la eparhii, prevedea un curriculum detaliat și cu siguranță cu efect benefic asupra educației populare, realizarea și implementarea acesteia nu s-a împlinit. Nici lansarea formării cadrelor didactice, nici consolidarea și nici planurile de a promova cariera didactică nu s-a realizat. Învățătorii, asemenea practicilor anterioare, provin din categoria de elevi care, dintr-un anumit motiv, au renunțat la studiile colegiale. Motivele includ lipsa banilor, lipsa motivației, capacitatea intelectuală de a studia mai departe etc.

În cea de a doua parte a tezei fac o prezentare a activității mele academice și rezultatele cercetărilor mele științifice. Activitatea mea didactică acoperă istoria universală a bisericii, predau istoria universală a bisericii la Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca pe parcursul a patru ani universitare.

Teza mea de doctorat s-a axat în mare parte pe cercetări de istorie liturgică. Pe parcursul cercetărilor, pe baza documentelor arhivistice am reușit explorarea reformei liturgice petrecută în anii 1870, a cărei susținător de seamă fost Backamadarasi Kiss Gergely. Prin această îndelungată cercetare am reușit să prezint într-o nouă lumină istoria liturgică a bisericii reformate din Transilvania. Am făcut reconstruirea evenimentelor reformei liturgice și identificarea personalităților care au contribuit activ la plămuierea ei, precum și identificarea a proiectului de reformă a liturghiei din anul 1786.

Cercetările mele în domeniul istoriei liturgice continuă. În anul 2010 am publicat cercetările mele referitoare la reforma liturgică al anilor 1860, prin care am urmărit în detaliu desfășurarea evenimentelor, bazat pe investigații a documentelor arhivistice și referințele de istorie teologică a reformei liturgice.

Pe parcursul cercetărilor am sesizat apariția în mentalitatea teologică ardeleană a secolului al 17-18-lea, a marilor mișcări eretice europene. Prima mea cercetare de acest fel a însemnat cartografierea gândirii teologice a lui Szathmárnémethi Mihály (2003), urmat de prezentarea gândirii teologice a perioadei iluministe, care s-a răspândit tot mai accentuat în secolul al 18-lea, punând accent pe cercetarea premiselor dezbaterii Endemann. Acesta a fost urmat de cercetarea învățăturilor a trei preoți protestante cu convingeri anti-predestinare.

La începutul anilor studenției m-am alăturat activității grupului de cercetare a catedrei din cadrul Institutului Protestant, pe care desfășor până azi. Scopul nostru a fost explorarea surselor primare, în urma cărora am reușit să edităm numeroase protocoale sinodale și generale, ceea ce a adus o adevărată revoluție în cadrul cercetării eclesiastice și nu numai. Astfel am reușit să facem cunoscută viața de zi cu zi a bisericii reformate, activitatea și atribuțiile precum și modul de desfășurare a activității preoților și învățătorilor din perioada secolului al 17-18-lea.

În 2008 mi-a stârnit interesul istoria bisericii reformate a primei decenii a secolului al 20-lea, mai precis activitatea de misiune internă, care a generat reînnoirea spirituală a bisericii noastre. Aceste cercetări au fost finanțate de programul bursier MTA Domus Hungarica (Domus Hungarica a Academiei de Științe Maghiare), cu ajutorul căreia am făcut cercetări de bază în arhive din Debrecen și arhivele din România Pe parcursul acestor cercetări am reflectat asupra Societății Femeilor Reformate, Societatea Tinerilor Creștini (IKE), Asociația

Ieciu (azi Brâncovenești, jud. Mureș), asupra istoria editurilor reformate din perioada interbelică, și m-am ocupat cu lucrări strategice, reprezentative în modernizarea și determinarea pe plan ideologic a vieții eclesiastice al congregațiilor reformate din Transilvania. O altă parte rezultatelor cercetării mele sunt valorificate în scopuri didactice, în formă manuscrisă ca și curs în cadrul studiilor masterale, anul I, la Institutul Teologic Protestant din Cluj.